

Jenei Gyula

Válogatott huszonegy

(Körmendi Lajos: Az álom fonákja)

Az álom fonákja az ébrenlét – vagyis a valóság. A Körmendi Lajos válogatott írásait tartalmazó posztumusz kötetnek találó a címe, hiszen a szerző, mint minden jó író, megszállottja volt a valóságnak. Realizmusa egyszerre nyers és mágikus, földhözragadt és költői, ám szövegei szövetén mindig átüt a szelíd ábránd, az eltökélt remény, hogy az írás, a szavak csatarendbe sorakoztatása változtathat, javíthat valamit a világon. Tudta, hogy nem, de az igent hitte. Ez a kettősség dolgozik, vibrál, egyensúlyoz valamennyi munkájában.

Körmendinek huszonegy kötete jelent meg életében. (Körmendi Lajos huszonegye, ugrik be egyik könyvcíméről, a *Művész Pista huszonegyéről*, melynek főszereplője, a fiatal rajzoló felvételizni megy a főiskolára, Pestre, és a vonatkupéban mutogatja rajzait, miközben a hozzájuk kapcsolódó, lassan regénnyé összeálló kisvárosi történeteket meséli.) Nem volt könnyű a szerkesztő, Bartha Júlia dolga, amikor – az egy évvel korábban meghalt író születésének hatvanadik évfordulójára, a 2006-os könyvhétre – ennyi kötetből próbálta kiválogatni a legjellemzőbb, az életműről átfogó képet nyújtó írásokat, főleg ha figyelembe vesszük a műfaji sokféleséget is: vers, novella, szociográfia, kisregény, esszé, műfordítás, rádiójáték, mese, tárca, riport.

Tekintettel a magyar könyvkiadás és könyvpiac viszonyaira, *Az álom fonákja* című közel ötszáz oldalas összeállítás többszörösen is meghatározó kellene hogy legyen a Körmendi-recepció szempontjából. Egyrészt, mert a hetvenes évek elejétől éppen a *Forrásban*, *Napjainkban* publikáló, később a régi *Mozgó Világ* szerzőgárdájához csatlakozó író – akinek első könyvei rangos országos kiadónál láttak napvilágot – a rendszerváltás környékén talán némi sértődöttségből is fakadóan a vidéki íróság létstratégiáját erősítette föl magában. Íróként, újságíróként szülőhelyét, Karcagot, a Nagykunságot lakja be, irodalmi alakjait többnyire az ottani emberekről mintázza, s nemigen keresi a fővárosi megjelenés lehetőségeit, folyóiratokban viszonylag keveset publikál, kötetei pedig, néhány kivételtől eltekintve magánkiadásban, illetve az általa létrehozott és irányított Barbaricum Könyvműhely gondozásában jelennek meg. A terjesztés nehézségéből következően e kötetek inkább csak szűk körben (Karcagon, Jász-Nagykun-Szolnok megyében) lettek ismertek – ott viszont nagyon. Ez azt is jelentette, hogy Körmendi Lajost egyre kevésbé tartották számon az úgynevezett szélesebb irodalmi köztudatban, munkái többnyire – méltatlanul – kritikai visszhang nélkül maradtak. Másrészt azért is fontos ez a válogatás, mert a közeljövőben nem valószínűsíthető hasonlóan nagyszabású Körmendi-kötet megjelenése, így olvasók és kritikusok sokáig ebből ítélik (het)ik meg az immár lezárt életművet.

Emiatt zavaró az összeállításban tetten érhető következtetlenség, illetve néhány formai hiba. Így például, bár Körmendi *Robinson az árokparton* címmel egy riportgyűjteményt is megjelentetett, a válogatott írások szépirodalmi anyagába nem kellett volna belekeverni zsumalisztikájának sürgető lapzártákhoz igazodó, természetszerűen alkalmibb vonatlatát, már csak azért sem, mert az így beemelt témák veretes szociográfiákban vagy szépirodalmi szövegekben is felmutathatók, mint ahogy ez a párhuzamosság meg is figyelhető a könyvben. Előfordulnak súlyos tördelési hibák: így az egyik riport címe cikluscímként kiugrasztva külön oldalon szerepel, a tényleges írást viszont nem jelöli cím, helyette a kolumnás anyag alcímei darabolják külön egé-

szekké az összefüggő riportot, ráadásul pontosan olyan betűtípussal és -nagysággal, amellyenl két kisregény címe is szerepel valamely oldalak közepén, illetve alján. Mindezek azonban végül csak bosszantó körülmények, a kötet egésze ugyanis kellő rálátást kínál az életműre.

De milyen is ez az életmű? Sokrétű, vallomások és (jó értelemben) küldetéses. A könyvben több mint száz vers hivatott keresztmetszetet adni Körmendi Lajos költészetéről, amely többnyire szabadversekben és dalokban ível, de az időmértékes próbálkozásoktól a haikuig vagy makamáig széles választékot mutat. Az első költemény (*Álom a versről*) ars poeticaként értelmezhető: „*Fiúk szotyoláznak a / szavaikkal, / papírra köpdösik őket. // Tőlem elhúzódik a »műzsa«. / Varjak röppennek torkomból. / Verebek hussannak ajkamról. / De sziklátak görgetek / a belenyugvási verseire. // Becézni / az anyahűségű számszámokat! / Sört írni / az akáctenyérű kubikos poharába! / Szellőt írni / a téglagyári kemencében aszalódók hátára! / Jó gazdát írni / a szomorú kutyáknak! / Közös mosolyt / a közös sorsúaknak! // Szívem fölött / nem tűnök / jégkokárdát.*” Tömény, pontos vallomás ez esztétikáról, költői szerepről, hűségéről, politikáról.

A *Mifélek* ciklus címadó hosszú verséről Szepes Erika írja egyik tanulmányában: „A népi-mesés motívumokból építkező kisvilág a mágikus realizmus vonásait viseli: szemléletében a közösséget megtartó babonák, mítoszok a való világ részei.” A hagyományaira máig figyelő, s azokra büszke népcsoportban, a nagykunban keresi és találja meg a költő azonosságát olyannyira, hogy miként a *Kurgán* című kötetből szemezgetett versek is bizonyítják, a keleti pusztákon egészen Mongóliáig, Kínáig kutatja a választott ősök nyomát: „*Mámorosan állok a végtelen pusztá köldökén, mélyre szívom / az otthonról is ismerős üröm illatát, a földet nézem, / simogatom, talán a hunok nyomát keresem tekintetemmel, / vagy a tung huk, a tokhárok, a szienpik, a tabgacsok, / az ázsiai avarok, az úzok, a szogdok, a türkök, az / ujugurok, a kirgizek, a dzsiürcsik, a karakitajok, a / mongolok patanyomát. Lehet, hogy a kunokét is?*”

Ez persze csak két (bár fontos) szelete a tematikailag rendkívül gazdag Körmendi-verseknek. Ha a helyek felől közelítünk hozzájuk, egy másik kulcsszó Közép-Európa lehet. A közös sors megélése a nagyhatalmi játszmákban. *Barbaricum* című versében, ahogy Szigeti Lajos Sándor írja, az egymásrautaltság felelőssége szól: „a József Attila-i »rendezni végre közös dolgainkat« parancsának és a Németh László-i »tejtéstvériség« gondolatának kemény, dacos, termékeny továbbmondása”. Érdekes azonban megfigyelni, hogy negyedszázada az első kötete címéül is szolgáló *Barbaricum*-metaforát még sokkal tágabban értelmezte a költő („*Dunából, Visztulából font varkocs / lobog a hátadon*” vagy „*Vezetnek tenyered életronalai: / utak, vasutak, vezetnek ékköveidhez. / Igazgyöngytallinn. Gyémántprága. / Borostyánvarsó. / Opálbukarest. Rubinszófia.*”), halála előtt bő két évvel megjelent esszékönyve, *Az együttleges szellem* előszavában ugyanez a fogalom már a történelmi Nagykunságra szűkül.

Körmendi az életet a maga teljességében ragadta meg; az irodalom számára nem az elefántcsonttorony játékszere, a valóságot pedig nem csupán a művek nyersanyagának tekintette, ezért nála a közösségi és magánlira egybeemosódik. A szerelmes verseknek is az adott társadalmi-politikai hangulat, létérzés fest hátteret: „*bénán hever Barbaricum / gyötört arcán jégpáncél / csontig kékiült szájam öblén / kökénybokrot ráz a szél // megérett a földieper / piros húsa fölhasad / hosszú hajad legszebb zászlóm / fejem fölé tartalak*” (*Julianna-évszakok*).

A *Dátumversek* ciklus cím (1999-ben egy köteté volt) alá sorolt, többnyire rövid, néha párszavas, sokszor egy poénra, szójátékra épülő, más alkalommal aforisztikus írásoknak két fő vonulata figyelhető meg. Az egyik, ami miatt sokáig asztalfiókba kényszerültek, a politikai rendszer működésére reagált, a 68-as csehszlovákiai bevonulásra, kultúrpolitikára; így például arra is született rimes szösszenet, „midőn a politikai rendőrség embere verset elemzett”: „*Jó herceg! Látom, forogtod versemet, / de nem a színét, csak visszáját lesed. / Ezért, mély tisztelettel, azt üzenem néked, / ne a vers hátulját bújd, hanem az enyémet!*” (1983 nyara). Máskor a legszemélyesebb tragédiák, felmek, fájdalmak szólalnak meg ezekben a versekben, néha belenyugvással, olykor pedig, mint a Nagy Gáspár születésnap-i köszöntőjének szántban, a nemzedékük sorsa fölött érzett tehetetlen reménnyel: „*Izzik-e még ama Örök nyár...? / Szabadság? Közel van vagy távol? / Tények: ötven év, Béraltavár. / Lapok A fiú naplójából. // Már elzúgtak forradalmaink? / Velünk a halál parolázgat? / Álmodunk, az örök éj ha ínt, / Éveket, hitelmentes házat. // Hol vannak már a szép hetérák? / Félrelöktek, és a lét megunt? / Marad a kín, a kórház, a rák. / Azért sem adjuk meg magunk!*” (1999. 04. 14.)

Körmendi prózáírói munkásságának megítélése az életművet és a válogatást tekintve sem egyszerű. A költőként induló fiatalember a hetvenes években újságíró lesz a megyei lapnál, a szépirást így a zsurnaliztika felől közelíti, vagy(is) a kettőt párhuzamosan műveli, s mert nála a valóság tükröztetése a művekben – a fent emlegetett szelíd ábránd és eltökélt remény, miszerint a szó ereje jobbíthat a világ dolgain – mindig meghatározó volt, prózájában a kimondás, a szembesülés-szembesítés kényszere – olykor a sor(s)ok között – elsődlegesebbnek tűnik a strukturális vagy narratív megoldásoknál. A válogatott írásokat tartalmazó kötetben is több olyan „szocioriport” található, amelynek hőse egyes szám első személyben, monológyszerűen meséli el életét, ám ebből következően, ahogy Márkus Béla írja, hiányzik belőlük „a több nézőpontból való láttatás, az az időszembesítés, amely viszonylagossá tesz szinte minden értékállítást, életigazságot”. Körmendi prózájában, sokszor a novellaként olvashatókban (*A repedés*, *A mosoly*), illetve a kisregényekben is (*Művész Pista huszonegye*, *Nyers hús*), az elbeszélő, ismét Márkust idézve, „ugyanúgy rábíz mindent a szereplőire, ugyanúgy kivonul a történetek világából, miközben személytelen és meghatározhatatlan marad, ahogy a szocioriportokban a riporter tette”.

Hogy Körmendinél mennyire elválaszthatatlan az újságíró a szépirótól, az is jelzi, hogy *Magánkrónikák* címmel 1996-ban megjelent kötete – melynek teljes anyaga bekerült a válogatásba, s amely kijelöli az életmű prózái csúcseit – eredetileg napilapban közölt rövid, többnyire másfél-kétflekkés írásokat tartalmaz. Tárcákat, tárcanovellákat, amelyeknek történetei a bennük ábrázolt élethelyzeteken, sorsokon keresztül az elmúlt évtizedek, s persze a jelen szinte teljes barbaricum tablóját vetítik elénk: a hadifogságot, a Rákosi-korszakot, a tanyavilág felszámolását, a fusizások, a bürokrácia világát, munkát és szerelmet, szívósságot és árulást, „népharagot” és „sörtörténeteket”, a kulákokat, rizsőröket, cigányokat, nyugdíjasokat, nyomozókat, megcsaltakat, diszkós lányokat, betegeket, várakozókat, férfiakat és nőket, egyszóval minket. Némelyik történet az emberi sors olyan teljességét mutatja fel, amelynek előzménye talán egy mélyinterjú, egy életvallomás lehetett. Így a *Magánkrónikák* darabjai, az örkenyi egyperces novellák után akár egyperces regényeknek is nevezhetők.

Sok tekintetben egyedülálló *A békés barbár földjén* című, először a *Forrásban* napvilágot látott (s föltehetően folytatni kívánt) írás, melynek elbeszélője így kezdi történetét: „Én, aki sokat tanul-tam, sok idegen országokat, tengereket, várakat, városokat, templomokat, kutakat, folyóvizeket láttam, és bujdosásaimban sok szükségét szenvedtem, újra felkerekedtem és a nagykunok földjére 1946. június havának 6. napján megérkeztem igen törődött állapotban, fennen síró szóval. Az én keserves zokszavam megnyerte egy ember irántam való jóindulatát, megindította egy asszonyi személy szívét, kik is karcagi házukba fogadtak, jól tartottak, hosszú ideig gondomat viselték.” A dátum természetesen Körmendi Lajos születésének napját jelzi, aki mint egy középkori utazó, archaizáló nyelven csodálkozik rá a Cumaniának nevezett „terra incognitára”. Amolyan modern pokoljárás ez, amelyben a szerző álnaiv nézőpontból szemléli (s próbálja megismertetni és megszerettetni az olvasóval) a kunok népét, szokásait, körülményeit. Még kísézője is akad („István, hűségese Vergiliusom” személyében). A szöveg tele van történelmi és kultúrhistoriai utalásokkal, figurákkal, amelyeknek szerepe, hogy egyenjogúsítsák, elfogadtassák a sokak által barbárnak vélt tájat (Barbaricumot-Cumaniát), s annak lakóit.

Kár, hogy utolsó könyvével (*A táltos kincse*) és töredékben maradt regényével (*Zádor és Ágota*) a kunok régebbi történelme, mondái, meséi felé forduló Körmenditől alig válogatott be a könyvbe a szerkesztő. Az *álm fonákja* című gyűjteményből azonban – ha átküzdjük magunkat a silány tördelésből, szöveggondozásból adódó nehézségeken – így is jól kirajzolódik Körmendi Lajos irodalmi életműve, azé a Körmendie, aki nemcsak a Kunság írója volt, de nemzedéke sokoldalú és jelentős alkotója.

(*Barbaricum Könyvműhely, Karcag, 2006*)